

Марина Барсук,

кандидатка юридичних наук,

суддя Північного апеляційного господарського суду

ORCID: 0000-0001-6560-1024

DOI 10.32782/2306-9082/2024-53-12

УДК 349.2: 351.83+351.77

Загальний міжнародно-правовий рівень нормативно-правового забезпечення соціального захисту суддів

Будь-яке суспільство є об'єктом юридичної значимої дійсності та соціологічною реальністю, котра вченими тлумачиться в якості певної структури нормативно-правовим чином встановленої, а також у законодавчо визначений спосіб координованої поведінки [1, с. 6]. Не є виключенням також й об'єктивна (у правовій державі) необхідність забезпечення юридичної визначеності відносин і процесів у сфері забезпечення соціальної безпеки суддів заходами соціального захисту (*далі* – СЗ). Важливість регулятивного впливу права на такі відносини (процеси) важко недооцінити, приймаючи до уваги «регулятивну значимість права та нормативного акту» [2, с. 173], а щонайперше те, що «право і закон є практичним і загальнообов'язковим керівництвом, котре в дійсності окреслює інтереси та потреби членів суспільства, що мають враховуватись особою в процесі планування та здійснення своїх діянь» [2, с. 173]. У зв'язку із цим, відносини (процеси) у сфері СЗ суддів та організації й забезпечення функціонування правового механізму СЗ суддів в Україні загалом повинні

узгоджуватись із комплексом правових принципів, норм, правил і стандартів, які врегульовують їх для досягнення мети СЗ суддів. При цьому, враховуючи те, що соціальна безпека у державі загалом та СЗ працівників, які виконують особливі функції (зокрема, суддів), характеризується особливим міжнародно-правовим значенням. Вказане обумовлено тим фактом, що світова спільнота прагне сталого розвитку людства, а тому базові соціальні стандарти та мінімальні правила у сфері СЗ працівників визначаються на міжнародно-правовому рівні. Ці норми є ключовими координатами для створення сучасного соціально-правового режиму, що забезпечує захист людини загалом і, зокрема, суддів, а тому на сьогоднішній день необхідно осмислити загальний міжнародно-правовий рівень нормативно-правового забезпечення СЗ суддів, на підставі чого в подальшому можливо буде скорегувати заходи з удосконалення правового регулювання СЗ суддів в Україні.

Аналіз наукової літератури дозволяє дійти висновку, що по сьогодні загальний міжнародно-правовий рівень

нормативно-правового забезпечення СЗ суддів ще не був предметом окремого дослідження. Разом із тим, слід констатувати, що рядом учених вже досліджувались різні аспекти міжнародно-правового регулювання СЗ загалом (серед яких В.Л. Костюк [3], Л.Ю. Малюга [4], В.П. Мельник [5], І.В. Новосельська [6], С.О. Опішняк [7], С.І. Сімакова [8], М.М. Шумило [9] та ін.), враховуючи які (разом із положеннями діючих міжнародно-правових актів про права людини та про права працівників) можемо сформулювати актуальну наукову думку стосовно сутності та стану загального міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення СЗ суддів.

Відтак, **метою** статті є з'ясування змісту загального міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення СЗ суддів, як нормативного базису соціально-правового режиму СЗ суддів в Україні. Для досягнення цієї мети слід виконати такі *завдання*: 1) окреслити визначення поняття «міжнародно-правове регулювання СЗ суддів»; 2) з'ясувати основні підрівні міжнародно-правового регулювання СЗ суддів; 3) встановити структуру загального універсального підрівня міжнародно-правового регулювання СЗ суддів; 4) окреслити зміст регіонального міжнародно-правового регулювання СЗ суддів; 5) узагальнити результати дослідження.

Щонайперше слід зазначити, що *міжнародно-правове регулювання СЗ суддів*, приймаючи до уваги загальний зміст міжнародно-правового регулювання СЗ [див., напр.: 5, с. 66; 10, с. 129] є комплексом міжнародно-правових механізмів, які створюються та діють у відповідності до принципів права, когентних норм міжнародного права, позначаючи узгоджену волю суб'єктів міжнародного права (як правотворців), спрямовану на формулювання в міжнародно-правових актах правил, норм і стандартів забезпечення

соціальної безпеки суддів заходами СЗ, які є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами міжнародного права у цілому чи окремими з них – тих, які взяли на себе такі обов'язки щодо людини у соціальній сфері шляхом підписання та ратифікації такого акту.

Також слід зазначити, що на сьогоднішній день відсутній міжнародно-правовий акт, який би на міжнародно-правовому рівні зобов'язував би усі держави забезпечувати соціальну безпеку суддів заходами СЗ, а також комплексно врегульовував би різні аспекти СЗ. Утім, з цього не випливає, що на міжнародно-правовому рівні відсутні норми, які вимагають від України забезпечувати СЗ суддів. Загалом, міжнародно-правовий рівень нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки є не однотипним, а тому норми про СЗ суддів містяться в різних міжнародно-правових актах, що характерно також і для багатьох інших працівників зі спеціальним правовим статусом. У цілому можемо зобразити таку умовну структуру загального рівня нормативно-правового забезпечення СЗ суддів, як нормативно-правового базису соціально-правового режиму СЗ суддів в Україні:

1. Універсальний підрівень міжнародно-правових актів у сфері прав людини загалом та в сфері соціальних прав людини, зокрема. Поза сумнівом, основу цього підрівня міжнародно-правового регулювання складають Загальна декларація прав людини (насамперед статті 22–28), а також Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (зокрема, статті 3, 6–9, 11–13), які є базовими міжнародно-правовими джерелами соціально-правового режиму СЗ людини, а відповідно й тих, хто має статус судді.

Крім того, важливо звернути увагу на те, що на окресленому міжнародно-правовому фундаменті також державами (міжнародними урядовими

організаціями) було створено нормативно-правову основу для регулювання питань забезпечення соціальної безпеки людини (у тому числі того, хто має правовий статус працівника, а відповідно – і судді). Розглядаючи групу міжнародно-правових актів, у яких регламентуються соціальні права та особливості СЗ людини, насамперед слід звернути увагу на Конвенцію МОП «Про мінімальні норми соціального забезпечення» 1952 року № 102, яка у контексті СЗ суддів має велике значення, оскільки вона визначає мінімальні стандарти соціального забезпечення, які повинні бути забезпечені всім працюючим особам, включаючи і суддів. Нормами цієї Конвенції МОП встановлюються зобов'язання для держав-членів щодо забезпечення мінімального рівня соціального забезпечення, включаючи такі аспекти, як медичне обслуговування, пенсійне забезпечення та ін. Так, зокрема, Конвенція вимагає забезпечення доходу працюючим особам (тобто і суддям) у разі хвороби, інвалідності, старості та інших обставин, передбачених законодавством. Також Конвенція зобов'язує державу надавати доступ до якісної медичної допомоги працюючим особам (включаючи суддів) та їхнім сім'ям. Додатково важливо звернути увагу на те, що Конвенція встановлює стандарти в галузі пенсійного забезпечення, включаючи обов'язкову систему пенсійного страхування та мінімальний розмір пенсії, що має особливе значення для суддів, які не набули права на особливу пенсію – довічне грошове утримання судді, яка є найважливішим аспектом не лише соціальної безпеки кожного судді, а й суттєвою гарантією незалежності судової влади.

Також у рамках дослідження слід звернути увагу на норми Конвенції МОП «Про рівноправність у галузі соціального забезпечення» 1962 року № 118, яка постає в якості цілісної міжнародно-правової основи для

забезпечення рівних можливостей працюючих осіб (чи осіб з трудо-правовою правоздатністю загалом) в отриманні соціальних гарантій та послуг як для чоловіків, так і для жінок, а тому захищає відповідне коло осіб (враховуючи суддів) від дискримінації на основі статі у сфері соціального забезпечення, зокрема, включаючи забезпечення рівних прав на пенсії, допомогу з безробіття, медичне обслуговування та інші соціальні пільги. Важливо звернути увагу на те, що Конвенцією визнається необхідність забезпечення рівних можливостей для чоловіків і жінок в отриманні СЗ не лише для самих працівників, а й для їх сімей, включаючи право на сімейну допомогу та медичне страхування.

Окрему увагу також слід приділити і Конвенції МОП «Про допомогу у випадках виробничого травматизму» 1964 року № 121, адже цей конвенційний акт спрямований на забезпечення СЗ працівників (включаючи суддів, хоча вони не працюють на виробництві) у разі отримання виробничих травм та набуття професійних захворювань. Значення цієї Конвенції для СЗ суддів полягає у забезпеченні цим документом можливості отримання соціальної допомоги та компенсацій у разі отриманих травм (у процесі виконання посадових обов'язків або у зв'язку зі статусом судді) або професійного захворювання внаслідок трудової діяльності судді. Так, аналізуючи Конвенцію, можемо дійти висновку, що на державу накладається зобов'язання надавати суддям соціальну допомогу (послуги), коли суддя отримав відповідні травми та/або страждає на професійні захворювання.

Також у рамках дослідження необхідно звернути увагу на норми Конвенції МОП «Про допомогу з інвалідності, за старістю та з нагоди втрати годувальника» 1967 року № 128, які мають украй важливе значення для всіх працівників, включаючи і суддів.

Насамперед, важливо наголосити, що реалізація норм цього конвенційного акту має ґрунтуватися на ідеях, що: по-перше, інвалідність судді, яка дозволяє йому виконувати професійні обов'язки належним чином, не може розглядатися як бар'єр для подальшої реалізації права на працю (шляхом доступу до посади судді), а також не може розумітися як аргумент для несправедливої дискримінації (виключно для позитивної дискримінації); по-друге, судді з інвалідністю повинні отримувати відповідну матеріальну допомогу, а також охоплюватися у зв'язку з цим іншими формами СЗ осіб з інвалідністю, які враховуватимуть особливості роботи судді та його особливий правовий статус (однак, не для формування підходу забезпечення привілейованості такої допомоги, а задля формування підходу, за якого форми СЗ будуть відповідними (пропорційними) соціальним ризикам, які характерні для суддів з інвалідністю, враховуючи той факт, що вони суттєво відрізняються від соціальних ризиків інших працівників з інвалідністю).

Конвенція МОП «Про збереження прав у сфері соціального забезпечення» 1982 року № 157, що гарантує суддям доступ до соціального забезпечення та соціальних послуг без будь-якого застосування з боку держави (суспільства) дискримінаційного підходу (за винятком заходів позитивної дискримінації працівників), а саме забороняє будь-які форми дискримінації у доступі до соціального забезпечення на основі статі, віку, раси, релігії, інвалідності та інших характеристик. Отже, реалізація норм цієї Конвенції дозволяє суддям отримувати доступ до системи СЗ, а обмеження (чи відмова) у такому доступі не може бути аргументований наявністю у працівника статусу судді (тільки в тому випадку, якщо обмеження обумовлено суттєвими публічними інтересами – забезпечення незалежності

суду, самостійності суддів, але в такому випадку ці обмеження та заборони мають бути компенсовані іншими спеціальними заходами щодо СЗ суддів), а також будь-яких особливих ознак, за якими може бути здійснена щодо судді неприпустима дискримінаційна практика. Таким чином, Конвенція встановлює принципи та загальні заходи для забезпечення збереження прав працівника (включаючи також суддів) у сфері СЗ. Крім цього, в означеному конвенційному акті окреслюються мінімальні стандарти СЗ, які мають бути доступні для всіх громадян, включаючи і суддів (зокрема, доступ до медичної допомоги, допомоги у зв'язку з хворобою, інвалідністю, старістю, а також до інших форм соціальної підтримки). Отже, можемо дійти висновку про необхідність закріплення у спеціальному законодавчому акті про судоустрій та статус суддів статті, яка міститиме перелік стандартів СЗ суддів, які також будуть розкриті у відповідному розділі про СЗ суддів. Додатково слід звернути увагу й на те, що в Конвенції МОП 1982 року № 157 гарантується право на інформацію про соціальні програми та послуги, а також про права та обов'язки в галузі соціального забезпечення. Поза сумнівом, відповідні норми Конвенції мають важливе значення для забезпечення СЗ суддів (членів їх сімей), адже дозволяє таким працівникам (членам їх сімей) бути інформованими про свої права та можливості щодо своєчасно та в повному обсязі отримання СЗ.

У рамках аналізу міжнародно-правового підґрунтя СЗ суддів важливо враховувати також норми Конвенції МОП «Про охорону материнства» 2000 року № 183. Зокрема, цим конвенційним актом гарантується право кожної працівниці (також і зі статусом судді) на оплачувану відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами, яка має тривати не менше 14 тижнів. Важливо звернути увагу

на те, що обмеження цього права не повинно допускатися (через відповідні соціальні ризики), наприклад, з посиланням на кадрову кризу в системі правосуддя в цілому або ж у конкретному суді, зокрема (адже це означало б, що поточні цілі правосуддя досягаються за рахунок соціальної безпеки не тільки судді, а й дитини, що є неприпустимим). Крім того, у Конвенції вказується на необхідність забезпечення особливих стандартів гідної праці для жінок під час вагітності та після пологів, а також забезпечення права на повернення на роботу й адаптацію до умов праці, що випливає із зобов'язання держави захищати працівників (у тому числі суддів) від дискримінації.

2. Регіональний підрівень міжнародно-правових актів у сфері прав людини загалом та в сфері соціальних прав людини, зокрема. Розглядаючи цей підрівень (у контексті Європи, частиною якої є Україна), важливо звернути увагу насамперед на Конвенцію про захист прав людини та основних свобод 1950 року, переглянуту Соціальною хартією 1996 року. Стосовно Європейської Конвенції важливо наголосити, що цим міжнародно-правовим актом регіонального значення встановлюються базові стандарти та принципи, спрямовані на захист основних прав та свобод людини, включаючи відповідні соціально значимі права працівників (зокрема й суддів). Насамперед важливо звернути увагу на те, що Конвенцією забороняється дискримінація, включаючи дискримінацію за ознакою зайнятості, що важливо для СЗ суддів у рамках їх трудових прав та умов праці, які сукупно позначаються на рівні соціально безпечного професійного та особистісного буття судді. Тобто, соціальна безпека суддів не може бути нижчою за соціальну безпеку інших працівників лише з огляду на те, що результати трудової діяльності суддів прямо обумовлюють

функціонування держави; ті обмеження, що впливають на соціальну безпеку суддів й знижують таку безпеку порівняно з іншими працівниками, повинні бути компенсовані заходами СЗ. Також крізь призму відповідного конвенційного акту від держави очікується дієвий прояв поваги до особистого та сімейного життя працівника (також суддів), що є важливою гарантією, якою захищається приватність та особисті інтереси суддів, включаючи їх соціальне благополуччя та можливість насолоджуватися сімейним життям та соціальним життям у цілому без втручання держави (звісно, у тій мірі, в якій особливості буття конкретного судді не виходять за межі етики та моралі, а також у тій мірі, якою ця специфіка буття не становитиме ризик для забезпечення незалежності суду та самостійності суддів).

На відміну від розглянутої Конвенції, переглянута Європейська соціальна хартія 1996 року є основним міжнародно-правовим актом (регіонального значення) та основним джерелом європейського соціального права, яким визначаються основні соціальні права та принципи забезпечення соціальної безпеки Європи та європейських держав, зокрема й України. По-перше, міжнародно-правовим актом регіонального значення, що розглядається, гарантується доступ до СЗ, включаючи страхування від хвороби, інвалідності, старості, а також інші соціальні виплати та допомоги, в яких суддям не можна відмовляти лише за фактом того, що вони мають статус судді, однак мають відповідні права в силу принципів права, а також правових законів. По-друге, Хартія гарантує на міжнародно-правовому регіональному рівні право на працю, у зв'язку з чим кожен суддя має бути соціально захищений тією мірою (зокрема шляхом реалізації вимог принципів людиноцентризму, свободи праці, гідної праці, рівності тощо), щоб він міг

в дійсності продовжувати реалізувати право на працю. По-третє, Хартія захищає суддів від будь-яких форм дискримінації у сфері праці, а відповідно й в тому, щоб судді мали змогу достатньою мірою та своєчасно отримувати трудові та соціальні права працівника (зі статусом судді) та їх реалізувати, внаслідок чого – отримувати очікуване благо. По-четверте, Хартія розширює норму Європейської конвенції про права людини щодо свободи асоціації, адже додатково захищає права на об'єднання та колективні переговори. По-п'яте, переглянутою Хартією на держави (у тому числі й на Україну) накладається зобов'язання забезпечувати реалізацію соціальних прав працюючих громадян (тобто, й суддів).

Загальний міжнародно-правовий рівень нормативно-правового забезпечення СЗ суддів в Україні наразі охоплює універсальний та регіональний підрівні міжнародно-правових актів у сфері прав людини загалом та в сфері забезпечення соціальних прав людини, зокрема. Осмислюючи універсальний підрівень загального міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення СЗ суддів слід зауважити, що його основу складають відповідні норми Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права,

а у відповідності до них – також норми конвенцій МОП, які стосуються мінімальних норм соціального забезпечення (Конвенція 1952 року № 102), допомоги у випадках виробничого травматизму (Конвенція 1964 року № 121), допомоги з інвалідності, за старістю та з нагоди втрати годувальника (Конвенція 1967 року № 128), медичної допомоги та допомоги по хворобі (Конвенція 1969 року № 130), збереження прав у сфері соціального забезпечення (Конвенція 1982 року № 157), охорони материнства (Конвенція 2000 року № 183). Додатково конкретизуються означені універсальні норми на регіональному рівні, а саме на рівні Європейського регіону, головним чином у нормах Конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також переглянутої Соціальної хартії. Відтак, зважаючи на цивілізаційну та юридичну (насамперед соціально-правову) значущість норм відповідних актів (і універсальних, і регіональних), слід зазначити, що ці акти мають становити основу соціально-правового режиму СЗ людини в Україні в цілому та суддів зокрема. Це означає, що відповідні норми повинні сприйматися як безумовні стандарти, які мають дотримуватися у процесі формування та реалізації політики забезпечення СЗ суддів в нашій державі.

Список використаних джерел

1. Заморська Л.І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. № 6. С. 3–9.
2. Гладкий В.В. Нормування трудових прав осіб з інвалідністю: перспективи використання в Україні досвіду США. *Формування сучасної парадигми розвитку суспільства*: колективна монографія. Харків: Новий курс, 2022. С. 172–194. doi:10.5281/zenodo.6561111.
3. Костюк В.Л. Європейські соціальні стандарти в контексті сучасної моделі джерел права соціального забезпечення: науково-теоретичний аспект. *Наукові записки НаУКМА. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 1. С. 68–73.
4. Малюга Л.Ю. Європейські соціальні стандарти в контексті права на соціальний захист в Україні. *Альманах міжнародного права*. 2019. № 22. С. 109–114.
5. Мельник В.П. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю у сфері реабілітації та праці: теоретико-правовий підхід. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). С. 63–67.

6. Новосельська І.В., Котул В.О. Основне значення міжнародних соціальних стандартів у законодавстві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 95–97.

7. Опішняк С.О. Міжнародні соціальні стандарти: порівняльно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2020. № 2, Ч. 2. С. 58–63. doi:10.32842/2078-3736/2020.2-2.9.

8. Сімакова С.І., Малишко І.В. Міжнародно-правове регулювання соціального захисту безпритульних та бездоглядних дітей в умовах війни. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 76, Ч. 1. С. 60–66. doi:10.24144/2307-3322.2022.76.1.9.

9. Шумило М.М. Міжнародні стандарти в сфері соціального захисту. *Університетські наукові записки*. 2012. № 3. С. 243–249.

10. Швець В.О. Проблеми правового регулювання забезпечення стабільності трудових правовідносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2021. 445 с.

Барсук М. А. Загальний міжнародно-правовий рівень нормативно-правового забезпечення соціального захисту суддів

Стаття присвячена з'ясуванню структури загального міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення соціального захисту суддів. Автором констатується, що на сьогоднішній день відсутній міжнародно-правовий акт, який би на зобов'язував усі держави забезпечувати соціальну безпеку суддів заходами соціального захисту, а також комплексно врегульовував би це питання. Встановлюється, що під «міжнародно-правовим регулюванням соціального захисту суддів» слід розуміти відповідний комплекс міжнародно-правових механізмів, які відображають узгоджену волю суб'єктів міжнародного права (як правотворців), спрямовану на формулювання в міжнародно-правових актах правил, норм і стандартів про заходи соціального захисту суддів, що є обов'язковими до виконання усіма суб'єктами міжнародного права у цілому чи лише тих з них, які взяли на себе такі обов'язки. Основу міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення соціального захисту суддів складає загальний рівень міжнародно-правового регулювання прав людини загалом та соціальних прав людини, зокрема. Цей рівень складається із двох підрівнів. Перший – універсальний підрівень, що охоплює норми Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, а у відповідності до них – також норми конвенцій Міжнародної організації праці (насамперед, конвенції № 102, № 121, № 128, № 130, № 157 та № 183). Другий – регіональний підрівень, який виражається у нормах Конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також переглянутої Соціальної хартії. Універсальний та регіональний підрівні загального міжнародно-правового рівня нормативно-правового забезпечення соціального захисту суддів мають становити основу соціально-правового режиму соціального захисту людини в Україні в цілому та суддів, зокрема. Норми, правила і стандарти, які містяться в цих міжнародно-правових документах повинні наразі сприйматися в якості безумовних стандартів, які мають дотримуватися у процесі формування та реалізації політики забезпечення соціального захисту суддів в Україні.

Ключові слова: міжнародне соціальне право, нормативно-правове забезпечення, право прав людини, соціальна безпека, соціальна держава, соціальний захист, соціальні права, суддя.

Barsuk M. General international legal level of regulatory and legal provision of social protection of judges

The article delves into the structure of the overarching international legal framework governing the social protection of judges. The author notes the absence of a single international legal instrument mandating all states to guarantee judges' social security through comprehensive measures, thus highlighting the need for further exploration and development in this area. It is determined that the term 'international legal regulation of social protection of judges' encompasses a collection of international legal mechanisms articulating the collective intentions of recognized international legal entities (as lawmakers). These mechanisms aim to formulate rules, norms, and standards for social protection measures within international legal instruments that are binding on all or specific subjects of international law who have undertaken such obligations. The foundation of the international legal framework supporting the social protection of judges rests upon the broader context of international legal regulation of human rights, particularly social human rights. This framework comprises two sublevels. The first sublevel is universal in nature and encompasses norms outlined in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and, correspondingly, the provisions of conventions established by the International Labour Organization (notably Conventions No. 102, No. 121, No. 128, No. 130, No. 157, and No. 183). The second sublevel pertains to regional regulations, as manifested in the provisions outlined in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, along with the Social Charter (revised). Both the universal and regional sublevels of the overarching international legal framework for social protection of judges should serve as the cornerstone for establishing the social and legal framework for safeguarding the rights of individuals in Ukraine, with specific emphasis on judges. The provisions, regulations, and standards articulated in these international legal instruments should be regarded as unequivocal benchmarks that demand adherence in the development and execution of policies aimed at securing the social protection of judges in Ukraine.

Key words: human rights law, international social law, judge, legal and regulatory support, social protection, social rights, social security, social state.